

# РЕГИОНИТЕ В КОНТЕКСТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

(на примера на Калининградския казус)

*проф.д-р Нина Дюлгерова*

Последните години от ХХ век налагат нови играчи и нови приоритети в международните отношения. Биполярният модел на глобално съществуване е заместен от хаоса на промените, националните и религиозните конфликти, масовата миграция и информационните технологии, определящи и новото мислене, което на практика е битка между национализма и космополитизма.

Европейският съюз последователно и методично, независимо от многобройните препятствия и субективизъм, следва изпълнението на поставените цели, ориентирани към разширяването на Съюза на изток. Краят на ХХ и началото на ХХІ в. преминават под знака на изработването и уточняването на критериите и етапите за приемането на новите членове на ЕС. Една от най-сложните процедури, която се доближава, а може би и надминава по степен на напрежение и очакване Ирландския вот, е Калининградския проблем. Той е в непосредствена връзка с приемането в Евросъюза на бившите политически единици от Източния блок (Полша и Литва) и с позицията на Руската федерация.

Русия като правоприменник на Съветския съюз носи в себе си самочувствието на велика сила и унижението на победения. Тя е сложен държавен организъм от губернии и автономни републики, които през последното десетилетие водят активна борба с центъра за

адекватни позиции, отговарящи на новите пазарни (в икономически план) и демократични (в политически) условия. От значение е обстоятелството, че за разлика от епохата на Елцин, Русия на Путин е ориентирана към осъществяване на вертикала на властта, чиято същност е нейната централизация. Все повече намалява разностилието и различията главно в политическите отношения Москва-провинция. Това неминуемо намира отражение и в Калининградския проблем, който е концентриран във въпроса за визите и възможностите за връзка между Руската федерация и областта.

Защо този проблем предизвиква толкова много внимание, мнения и страсти и доколко неговото решаване поставя под съмнение конструктивността във взаимоотношенията ЕС-Русия?

Тази географска област има стратегическо геополитически разположение, което я превръща във важен коз в тези взаимоотношения. Тя е най-западната територия на Руската федерация, напълно отделена от останалата част на страната чрез границите на съседните държави и международните морски води. До Втората световна война областта е известна като Кьонигсберг и е в рамките на Германия. С решението на Потсдамската конференция през 1945 г. северната част на Източна Прусия преминава към СССР, а през 1946 г. Кьонигсберг е преименуван на Калининград. По време на Студената война областта е затворен регион с присъствието на големи военни сили. Там са разположени Съветският Балтийски флот и контингента от сухопътните и военно-въздушните сили, разполагащи с атомно оръжие. След разпадането на Съветския съюз през 1991 г. Калининградска област получава статута на Свободна икономическа зона, който чрез поредица от постановления и закони на Руската

федерация обезпечава по-лек данъчен режим с оглед привличането на чуждестранни инвестиции в района.

Резултатът от тези мерки обаче е негативен. Калининград е най-бедният район на Русия. Местното ръководство не се възползва от благоприятното разположение на областта, отсъстват и чужди инвестиции. Бюджетът на региона според Сметната палата, е "де факто фалирал". Производителността е намаляла с повече от 50% в сравнение с 1990 г., а делът на сивата икономика е 50%. Калининград притежава 90% от производството на кехлибар в световен мащаб, но почти цялата продукция, необработена, се изнася нелегално.

Жизненият стандарт е под този на Русия. 30% от населението живее под границата на бедността, а средната месечна заплата е 60 долара като за сравнение - в съседна Полша тя е 527 долара. С приемането на Полша и Литва в ЕС (вероятно) през 2004 г, се преместват външните граници на Съюза, с което Калининград се превръща в изолиран остров, откъснат от външния свят. Това актуализира и необходимостта от адекватно решение, главно за руския транспорт, предназначен за въоръжените сили там. Същевременно това е проблем и за ЕС, който едва ли е във възторг от възможността руски военни стоки да преминават през територията на ЕС.

От съществено значение е и въпросът за визите. Калининградска област има 23 гранично-пропускателни пункта към Литва и Полша. През 2000 година са осъществени 9 милиона преминавания през границите. Безвизовият режим създава благоприятни условия за голяма част от населението на Калининград (940 000 души) да оцелява посредством приграничната търговия на дребно. След влизането на Литва и Полша в ЕС очевидно ще бъдат взети мерки за премахване на

безвизовия режим, защото "проникването" на лица в другите страни-членки на Съюза през тази "врата" ще се окаже безпрепятствено. А ЕС не би желал да улеснява например руската мафия. Още повече, че престъпността е с 20% по-висока от тази в Русия като особено са "развити" автомафията, контрабандата и търговията с хора.

Какви са вариантите, които предлагат ЕС и Русия? Единодушно е мнението, че трябва да се търсят нестандартни решения за премахването на Калининградския въпрос. Двустранни са обвинения в бездействие и индиферентно отношение към този проблем. В Брюксел е актуално мнението, че по този въпрос Русия през последните години действа на принципа "докато не се появи проблема, той на практика не съществува". Аналогично е мнението и на Москва по отношение позицията на Евросъюза.

В Евросъюза настояват, че параметрите на калининградската главоблъсканица са очертани не от вчера, но независимо от многобройните декларации на Москва, през последните години в руската столица не съществуват сериозна концепция за развитието на Калининград. В Брюксел смятат, че руският федерален център избягва темите за особения статут, ръководени от страха, че това предложение ще породи центробежни тенденции в самата Русия.

Фактите доказват обаче, че руската страна нееднократно представя детайлизирани предложения за решаване на проблема с транзита на хората и стоките между Калининград и самата Русия. Разработени са конкретни маршрути за транспортните коридори през територията на Литва и Полша. В частност се предлага вариант да се превозват стоките в запечатани вагони, съпровождани от литовска охрана.

Евросъюзът отстоява позицията, че откриването на границите нарушава системата на безопасност на шенгенското пространство, което предопределя решаването на проблема в рамките на съществуващите правови норми. ЕС настоява в частност да се увеличат консулските служби в Калининград, да се опрости процедурата на издаване на визи, а руските законодатели там да ратифицират съглашението между Русия и Литва за държавната граница.

Проблемът за визите автоматично се обвързва и с бъдещето на областта и за самите жители на Калининград. Сред политическите партии съществува мнение за превръщането на Калининград в четвърта балтийска република, което според тях ще реши неизбежните проблеми на областта. Типичен пример е позицията, отстоявана от председателя на Балтийската републиканска партия Сергей Паскотой, според която Калининградска област може да бъде държавата Балтия като асоцииран член както на ЕС, така и на Русия. От значение е факта, че има настроения за автономия, но само 10% от областта са за пълно откъсване от Руския.

Търсенето на изход от създалата се патова ситуация е предопределен от два основни за Евросъюза фактора:

1. Първият е свързан с заинтересоваността на ЕС в руските енергоресурси (като се има предвид, че 21 % от европейския внос на нефт и 41 % от газта са от Русия).

2. За Европа Русия е нужна за засилване на собствените ѝ позиции в международните отношения с цел ограничаване на политическите амбиции на САЩ.

Русия също се води от практически съображения. От принципно значение за нея е свободният транзит на хора и стоки от областта “на

материка”, пограничното сътрудничество, и най-важното – икономическото и социално развитие на областта. Важен фактор е и обстоятелството, че е наложително адаптирането на социално-икономическата ситуация в областта към европейското обкръжение. Скандалите с чуждестранните инвеститори и банки не превръщат областното ръководство в сериозен партньор в преговорите, още повече, че федералният център все още реално не гарантира техните позиции. Необходимостта изисква, ако Москва иска да запази тази територия да се активизира за формиране в областта на адекватен на европейските стандарти социално-икономически климат със силното административно и политическо участие на федералния център, който да носи и международната отговорност за този процес.

Очертават се следните варианти, които биха били печеливши за запазването на областта в рамките на Руската федерация:

1. Федералната зона за развитие да получи държавно-правна форма посредством съответни закони; може чрез промяна в закона за Свободната икономическа зона в Калининградска област; а защо не и чрез създаване на осми федерален окръг с разширени пълномощия на президентския представител.

2. В областта да се въведе отговарящ на изискванията на Световната търговска организация благоприятен режим за привличане на чужди капитали., което би свело до минимум притесненията на Евросъюза и би осигурило позитивно бъдеще за жителите на областта.

3. Русия да преговаря в рамките на уточняване на съглашението за съкращаване на традиционните въоръжения в Европа, което да обхване всички балтийски държави

Какво всъщност се случва през последните седции по Калининградския въпрос? Руският премиер Михаил Касянов отбелязва, че свободата за придвижване по територията на държавата е право на всеки гражданин. Още повече, че международната общност е обсъждала и решавала проблеми, сходни на калининградския. Това дава основания на Москва да изисква руският въпрос да бъде разглеждан с разбиране като задължителното условие е да се отчитат правата на всяка от заинтересованите страни - Русия-ЕС.

В средата на октомври министърът на външните работи на Русия Игор Иванов определя етапа от преговорите между Русия и ЕС като деликатен. Още не е ясно до какви договорености ще се стигне. Специалният представител на Русия на преговорите с ЕС по Калининградския проблем Димитър Рогозин е оптимист. Той допуска възможността на срещата Русия-ЕС на 11 ноември т.г. да се намери окончателно решаване на въпроса. Той е уверен, че Еврокомисията е готова да обсъжда техниката за икономическо обосноваване на проекта за транзитен преход през територията на Литва, което отговаря на Шенгенското съглашение. Освен това според Рогозин позицията на Русия ще е насочена към запазване на безвизовия режим на железопътния път не до 1 юли 2003, а до времето, когато бъде намерено решение за транзитно пътуване. Като съвместна политика и възможност за договаряне между Русия и ЕС Рогозин вижда подготовката на съглашение за сътрудничество между органите на реда за борба с незаконната миграция.

Съветът на Европейския съюз прави решителната крачка в посока решаване на Калининградския проблем. На 22 октомври 2002 г. в Люксембург Съветът на министрите на външните работи на

държавите-членки на ЕС гласува постановление по този въпрос. По уверенията на председателя на Съвета на ЕС, министърът на външните работи на Дания Стик Мелер, това решение няма да бъде променено в Брюксел на самита между Евросъюза и Русия през ноември 2002 г.

Фактите доказват този извод. Още повече, че председателят на Европейския парламент Пет Кокс декларира, че решението на калининградския проблем ще се решава “при ясното признаване на литовския суверенитет и уважаване достойнството на Русия”. Действително на срещата на високо равнище на държавите-членки на ЕС в Брюксел се потвърждава постигнатото в Люксембург. Същността на решението е, че Съвета на ЕС е предложил на Литва “гъвкаво” да прилага визовия режим за руски граждани, преминаващи от Калининград към останалите територии на Русия. Това означава на практика, че Литва не трябва да нарушава традиционния транзитен поток. Наградата за послушанието на Литва е обещанието на ЕС тя да стане пълноправен член на Евросъюза до 2006 г.

Мнението на специалния представител на Руската федерация на преговорите с Евросъюза Димитър Рогозин дава повод за размисъл. Според него на срещата Москва-Брюксел през ноември ще се постигне временно решение. Това означава, че проблемът ще стои на дневен ред, но вероятно ще бъде преодоляван с оглед актуалните за едната или за двете заинтересувани страни конюнктурни интереси.

Неговият умерен песимизъм е оправдан. Пореден опит за решаване на възникналите противоречия се прави през ноември 2002 г. в Брюксел. Самитът завършва със съвместно заявление между ЕС и Русия за транзита между Калининградска област и останалата част на Руската федерация. В 15 точки се очертават техническите подробности



за преминаването на територията на Литва на руски граждани. Като цяло и двете страни могат да бъдат доволни от постигнатия резултат, тъй като приетият документ дава възможност за интерпретация, което успешно прави както от Брюксел, така и Москва. Това, което ще продължи да държи Калининградския въпрос актуален е свързан с текста на т. 10 от документа, в който основното е пожелателната форма на реализация.? Остават въпросителните за осъществяването на този не толкова сложен, колкото обвързан със стратегическите цели на ЕС и с основателните страхове на Русия относно бъдещето на Калининградска област, процес.

В дългосрочен план се очертават няколко алтернативи:

- Да се запази статуквото на Калининград, независимо от предстоящото разширяване на Евросъюза на изток;
- Да се засилят визовите ограничения, което постепенно би прекъснало административната, икономическата и военна връзка между Калининградска област и Руската федерация;
- Превръщането на Калининградска област от остров в част от Евросъюзническото море;
- С общите усилия на Евросъюза и Руската федерация превръщането на Калининград в балтийския Хонконг.

Както в миналото, така и в началото на XXI век регионите остават едни от основните елементи, определящи до голяма степен акцентите и приоритетите във двустранните и многостранни отношения между държави и съюзи. Калининградският район, който концентрира в себе си както амбициите и желанията на Руската федерация да защити своите територии, така и носталгията и надеждите на населението от Германия за възвръщане, макар и под нова форма на

Кьонигсберг, е типичен пример за това. Бъдещето ще покаже, но не толкова в юридически, а по-скоро в прагматичен план, как ще се реши казусът Калининград през призмата на отношенията между Европейския съюз и Руската федерация.